

Олексій Бакалець,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії,
правознавства та методики навчання
Глухівського національного педагогічного
університету ім. О. Довженка

Олег Пінкасевич,
м. Дунаївці

ГРОШОВИЙ ОБІГ НА ПОДІЛЛІ У XVI СТ. (ЗА СКАРБОВИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)

Автори статті, використовуючи об'ємний скарбовий матеріал (55 комплексів), виявлений в різний час на території Поділля, роблять спробу проаналізувати особливості грошового обігу на території краю в досліджуваній період.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, Польське королівство, Річ Посполита, грошовий обіг, гріш, півгріш, талер, півкопек, трояк, шостак, солід.

Протягом XVI ст. подільські землі входили до складу Польського королівства та Великого князівства Литовського, а з 1569 р. – до складу Речі Посполитої і ділилися на Подільське та Брацлавське воєводства. Польський король Сигізмунд II Август (1548-1572), ведучи активну боротьбу з Литвою, Московським князівством, Кримським ханством, у 1569 р. укладає політичну унію з Великим князівством Литовським і фактично стає володарем Речі Посполитої, його влада поширюється на Польщу, Литву, Україну, Білорусію, частину Прибалтики, Пруссію (лен Польщі).

Розвиток товарно-грошових відносин на Поділлі призвів до входження цих країн у систему тісних торгових контактів з країнами Західної Європи і до появи в грошовому обігу золотих та срібних іноземних монет. На Поділлі проходив інтенсивний розвиток міст, промислів, сільського господарства, ремесел, торгівлі, грошового обігу, який відобразився в скарбах західноєвропейських монет, датованих XVI ст. Серед міст-замків, які ставали осередками ремесла й торгівлі та, як правило, резиденціями королівських і магнатських урядів, було багато торговельних центрів місцевого та міжнародного значення. Серед подільських міст виділялися: Кам'янець-Подільський, Бар, Вінниця, Тернопіль, Умань, Язловець, Жванець, Могилів-Подільський, Старий Костянтинів, Уланів, Сатанів, Скала, Плоскирів, Меджибіж, Смотрич, Городок, Дунаївці, Гусятин, Летичів, Літин, Тиврів, Хмільник. Кількість населення середніх міст складала на той час від 1 до 6 тисяч осіб [10].

Асортимент подільського грошового ринку XVI ст. був досить широкий і різноманітний. На початку століття домінувала система, яка базувалася на гроші, півгроші, денарію, а з 20-30-х років поступово утверджується майже 400-річна епоха срібного талера і його фракцій [10]. Розширенню місцевої і транзитної торгівлі, грошового обігу на Поділлі сприяв розвиток сільського господарства, ремесел, заснування нових укріплених міст та містечок, багатьом з яких було надане магдебурзьке право (Кам'янець-Подільський – 1374 р., Хмільник – 1443 р., Сатанів – 1448 р., Смотрич – 1448 р., Ярмолинці – 1445 р., Бар – 1540 р., Ялтушків – 1548 р., Тернопіль – 1548 р., Уланів – 1552 р., Брацлав – 1564 р., Погребище – 1569 р., Ямпіль – 1578 р., Літин – 1578 р., Немирів – 1580 р., Білогір'я – 1583 р., Шаргород – 1588 р., Чучельник – 1593 р., Меджибіж – 1593 р., Деражня – 1614 р., Копайгород – 1624 р., Вінниця – 1640 р.) [10, с. 194-200].

Проблемам грошового обігу, ідентифікації, атрибуції, іконографії, метрологічним показникам, техніці карбування срібних монет досліджуваного періоду присвятили свої наукові розвідки відомі в Україні нумізмати: Сіцинський Ю. Й. [20], Гульдман В. К. [15], Котляр М. Ф. [18; 26], Рябцевич В. Н. [19], Орлик В. М. [21], Шостопап А. В. [24], Шуст Р. М. [25], Зразюк З. О. [17], Бакалець О. А. [6-14], Курок О. І. [13], Дашко О. [16], Поворознюк К. В. [22], Толкачов Ю. І., Радченко Р. І. [23], Пінкасевич О. В. [1], Шапринський В. О. [2], Погорілець О. Г. [3], Білоус С. [4], Лесько О. [5].

На початку XVI ст. в Польщі, Великому князівстві Литовському, Україні і, відповідно на Поділлі, складалася наступна лічильно-монетна система: 1 польський злотий = 1 золотому дукатові = 1 талеру = 2 півталерам = 5 шостакам (6 грошів) = 10 троякам (3 гроша) = 15 півторакам (1,5 гроша) = 30 грошам = 60 півгрошам (1/2 гроша) = 90 шелягам (1/3 гроша) = 180 тернарам = 540 денарам [11; 12].

Яскравим зрізом економічного життя, обігу грошей на Поділлі кінця XIV – першої третини XVI ст. є досліджений нами Івчинський скарб, який зберігається у фондах Вінницького обласного краєзнавчого

музею [14, с. 339-347]. Скарбовий комплекс був виявлений у 1976 р. у с. Івча Літинського району Вінницької області під час земляних робіт на глибині 2,7 м і переданий до фондів Вінницького обласного краєзнавчого музею (акт передачі № 398 за 1976 р.). Скарб нараховує 2447 срібних грошів та півгрошів Польщі, Пруссії під владою Польщі, Великого князівства Литовського, Священної Римської імперії. Вага знахідки становить близько 3 кг 966 г. Якщо польський коронний талер Сигізмунда I у 1533 р. важив близько 30 г срібла 875 проби і дорівнював 30 грошів (золотий дукат – 42 гроші), то можна підрахувати, що в досліджуваному скарбі міститься грошів та півгрошів на суму 44 талери (210 грошів – 7 талерів, 2237 півгрошів (1118 грошів) – 37 талерів). На ті часи це досить значна сума.

У скарбі домінують срібні гроші (155 екз. (6,33%) та півгроші (1119 екз. 45,72%) польського короля Сигізмунда I Ягеллончика (1506-1548) – разом 1264 одиниці (51,65%), переважно 1510-1530-х років. Вага гроша польського карбування коливається між 1,93-2,06 г, діаметр становить 2-2,1 см, гданського карбування – 1,76-2,25 г, діаметр-2 см, проба срібла – 375. У Івчинському скарбі присутні 145 грошів Сигізмунда I Ягеллончика (1506-1548) 1506-1539 рр. та 65 грошів Альбрехта II Бранденбургського (1525-1568) 1632-1639 рр. карбування (середня вага 1 гроша становить 2,05 г.) (див. дод. Б).

Згідно проведеної грошової реформи у 1526–1528 рр. Сигізмундом I передбачалося уніфікувати польську, литовську та пруську монетні системи. Скориставшись своїми привілеями, король позбавив права монетної регалії міста Гданськ, Ельблонг, Торунь і пруського герцога Альберта Бранденбургського. У досліджуваному скарбі наявні переважно гроші та півгроші Сигізмунда I, які після відкриття у 1529 р. в м. Торуні єдиного коронного монетного двору та закриття краківського, відкарбовані в новій монетарні. Окрім цього, тут протягом 1529-1535 рр. король випускав значну кількість срібних денарів, шелягів, трояків, шостаків, талерів (у 1533 р. та 1540 р.) та 1643 золоті дукати, але вони в даному скарбі відсутні [14, с. 340].

У Польщі один гріш складався з 2 півгрошів, 6 третяків, 18 денаріїв, а 30 грошів дорівнювали одному польському злотому чи талерові. У Великому князівстві Литовському один гріш прирівнювався до 10 денаріїв (пенязів). Пізніше, після грошової реформи Стефана Баторія у 1578-1580 рр., було проведено уніфікацію польської та литовської монетних систем за розмірами, пробою срібла та вагою [25, с. 208].

Другу велику групу в скарбі складають 866 (35,39%) півгрошів польського короля Олександра Ягеллончика (1501-1506). Їх загальна вага становить 1056 г (26,62 %). Вага однієї монети коливається від 0,90 до 1,24 г., діаметр – від 17,5 до 19 мм., проба срібла – 375. Третє місце в скарбі за кількістю монет займають 189 (4,42%) срібних коронних півгрошів короля Яна Ольбрахта (1492-1501), відкарбованих без датування (Фонд ВОКМ, СФ 6337-6525). Їх діаметр складає 1,7-1,8 см., вага – 0,89-1,2 г., загальна маса 177,6 г. (див. дод. Б).

На четвертому місці в скарбі знаходяться 65 грошів (2,7%), відкарбованих за часу правління герцога Пруссії (лен Польщі) Альберта Бранденбургського (1525-1568) 1532-1539 рр. карбування. Загальна маса цих тезаврацій складає 130 г. На аверсі гроша в центрі зображений орел – герб Пруссії, у центрі якого зображено корону і букву S, по колу – кругова легенда «ALBREXT*MAR*BRANDVX*PRVSS» («Альбрехт – маркграф Бранденбурга і Пруссії»). На аверсі – у центрі зображено портрет Альбрехта з бородою вправо, навколо – кругова легенда «IVSTVS*EX*FIDE*VIVIT*1538» (Назва монетного двору і дата карбування).

Монети часу правління Казимира Великого Ягеллончика (1447-1492) представлені в скарбі 55 півгрошами (2,24%) другої половини XV ст. (СФ 6282-6337). Вага однієї монети коливається від 0,97 до 1 г. (загальна вага становить 54 г.), діаметр – 19-20 мм., проба срібла – 375. На шостому місці за кількістю монет у знахідці стоять 6 півгрошів (0,24%) Владислава II Ягайла (1386-1434). Вони всі різні за зображеннями та вагою: 1) 1,25 г.; 2) 1,32 г.; 3) 1,37 г.; 4) 1,38 г.; 5) 1,65 г.; 6) 1,53 г. Загальна вага 6 півгрошів складає 8,5 г. (в середньому по 1,41 г. кожна). Діаметр монет становить 20-22,5 мм., проба срібла – 375. На аверсі монети в центрі зображена корона, зверху над нею – хрест, по колу – кругова легенда «MONETA WLADUSLAI» («Монета Владислава»). На аверсі півгроша в центрі зображено орла з розпущеними крилами – герб Польщі, навколо – кругова легенда «REGIS POLONIA» («Королівство Польща»). По одній монеті в Івчинському скарбі присутні сілезький (Свідницький) срібний півгріш імператора Священної Римської імперії Людовіка II (вага монети 0,9 г., діаметр – 17,5 мм. та солід (1/3 гроша) Сигізмунда I пруського карбування вагою 0,35 г. Свідницькі півгроші, які з'явилися на землях Польської держави у 1517 р. в умовах проведення грошової реформи 1526-1528 рр., викликали протест Сигізмунда I. У 1526 р. він звернувся до сілезьких князів з вимогою припинити карбування легких монет і не поширювати їх на польських землях. Коронний сейм заборонив обіг півгрошів у своїх землях, розпочав вилучення їх з території Польщі. Тому в скарбах Поділля свідницькі півгроші зустрічаються досить рідко [25, с. 102].

Отже, найдавнішими монети Івчинського скарбу є півгроші Владислава II Ягеллончика (1386-1434) кінця XIV ст., наймолодшими – гріш м. Гданська 1539 р. Сигізмунда I Ягеллончика (1506-1548) та гріш 1539 р. Пруссії Альберта II (1525-1568). Наукова вартість Івчинського скарбу надзвичайно вагома. По-перше, це один

з найбільших за кількістю срібних монет (2447 екз.) та загальною масою (близько 4 кг.) скарб європейських монет кінця XIV – першої третини XVI ст., знайдений на території Вінницької області. По-друге, скарбовий комплекс, термін накопичення якого складає 153 роки, яскраво ілюструє основні номінали та країни-емітенти грошового ринку Польщі, Великого князівства Литовського, зокрема Поділля. По-третє, вивчення ваги, діаметру, проби металу, збереження кожної монети демонструє стан розвитку економіки, ринкових відносин, техніки карбування монет, дотримання метричних норм у Великому князівстві Литовському та Польському королівстві. По-четверте, скарб складається на 97,3 % зі срібних грошів та півгрошів 5 польських королів і литовських князів династії Ягеллонів: Владислава II Ягайла (1386-1434), Казимира Великого (1447-1492), Яна Ольбрахта (1492-1501), Олександра Ягеллончика (1501-1506), Сигізмунда I Старого (1506-1548). Лише 65 грошів (2,7%) відкарбовані за часу правління герцога Пруссії (лен Польщі) Альбрехта Бранденбурзького (1525-1568), свідницький півгріш Людовіка II та солід (1/3 гроша) Пруссії в складі Польщі. По-п'яте, у комплексі чітко прослідковуються зміни в оформленні аверсу та реверсу, легенд монет, удосконалення техніки карбування за досить значний відрізок часу, вплив монетних реформ на якість і пробу срібних грошей. По-шосте, у комплексі домінують срібні гроші та півгроші польських королів Сигізмунда I Ягеллончика (1506-1548) 10-30-х років XVI ст. та Олександра Ягеллончика (1501-1506) початку XVI ст. По-сьоме, знахідка була захована в землю в кінці 30-х років XVI ст. місцевим шинкарем чи шляхтичем.

Досить цікавим за державами-емітентами є невеликий скарб монет XVI ст. з с. Гута Немирівського району Вінницької області (ділянка поля Кринички). Він був виявлений в кінці XX ст. і нараховував 52 срібні монети Польського королівства, Пруссії під владою Польщі, Великого князівства Литовського, Сілезії, маркграфства Бранденбургу, Священної Римської імперії (герцогства Лігніц і Бріг), Валахії, Кримського ханства, генуезько-татарські монети та джучидський дирхем з контрмаркою Золотої Орди. Скарб міститься в нумізматичних фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею.

Польське королівство в Гутському скарбі представлено 4 півгрошами короля Казимира IV Ягеллончика (1479-1491), півгрішем 1501 р. Яна Ольбрахта (1492-1501), 15 півгрошами Олександра Ягеллончика (1501-1506), грошами 1523, 1527, 1546, 1547 рр., грошами м. Гданська 1531, 1533, 1534, 1540 рр., півгрошами 1507, 1508, 1509, 1510, 1511, 150? рр. Серед монет Сигізмунда I Старого (1506-1548) у скарбі наявні гроші 1523 р. (1), 1527 р. (1), 1546 р. (1), 1547 р. (1), гріш м. Гданська 1531 р. (1), 1533 р. (1), 1534 р. (2), 1540 р. (1), півгроші 1507 р. (1), 1508 р. (2), 1509 р. (4), 1510 р. (5), 1511 р. (3), 150? р. (2).

Велике князівство Литовське представлено в скарбі лише одним півгрошем Сигізмунда II Августа (1548-1572) 1548 р. Пруссія (під владою Польщі) містить монети Сигізмунда I Старого (1506-1548), зокрема, гріш 1529 р. (1), 1530 р. (1), 1531 р. (1), 1533 р. (4), 1535 р. (1). Пруссія як герцогство – ленник Польщі представлена в скарбі срібними грошима Альберта II (1525-1568) 1532 р. (1), 1533 р. (1), 1534 р. (1), 1538 р. (2), 1539 р. (4), 1540 р. (3), 1541 р. (1), 1543 р. (1), 1544 р. (1), 1545 р. (4), 1546 р. (1).

Як і в попередньому скарбі, у Гутському присутня одна сілезька монета Людовіка II Ягеллончика – півгріш м. Свідниці 1526 р. Бранденбурзьке маркграфство містить у скарбі по одному грошу 1544 р., 1546 р. Іогана II. Священна Римська імперія в скарбі представлена грошами 1543 р. (2) і 1544 р. (1) графства Лігніц і Бріг часу правління Фрідріха II. У скарбі міститься валахський гріш XVI ст. Владислава II та два гроші Молдавського князівства часу правління Стефана III Великого (1453-1504).

Комплекс європейських монет доповнили тезаврації Кримського ханства 132 срібними акче династії Гіреїв XVI ст., 4 генуезько-татарськими акче та одним джучидським дирхем з контрмаркою. Найдавнішими монетами скарбу є півгроші польського короля Казимира IV Ягеллончика (1479-1491), генуезько-татарські акче середини XV ст., наймолодшими – півгріш Сигізмунда II Августа (1548-1572) 1548 р. та акче Гіреїв середини XVI ст. Скарб міг належати багатому селянинові чи шинкареві.

У статті О. Дашко «Монети Сигізмунда II Августа (1544-1572) в експозиції «Історія грошей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника міститься цікава інформація про 49 срібних монет, відкарбовані за часу правління короля Польщі, великого князя литовського, короля Речі Посполитої Сигізмунда II Августа (1548-1572) [7, с. 33-34].

Експозиція характеризує зміни в асортименті монет 50-70-х років XVI ст. Зокрема, за цього короля карбувалися портретні монети протягом 28 років у Великому князівстві Литовському в м. Вільно, м. Тикоцин: золоті дукати, срібні півкопи (30 грошів), шостаки, чвораки (4 гроші), трояки, двояки (двогроші), гроші, півгроші, дводенари, денари (пенязь), південара (обол). В експозиції музею-заповідника зберігаються монети різного стану збереження Великого князівства Литовського Сигізмунда II Августа: 14 дводенарів м. Вільно, зокрема 4 екз. 1570 р., 5 литовських півгрошів 1546 р., 7 литовських грошів 1559 р., 5 грошів литовських м. Тикоцина 1566 р., трояк м. Гданська 1557 р., 3 трояки литовських 1562 р., 2 – 1563 р., 2 – 1564 р., 4 двояки 1566 р., 2 – 1569 р.

На різних монетах колекції зустрічаються скорочення букв у кінці легенди на обох сторонах монет: L, LI, LIT, LITV, LITVA. На литовському гроші 1559 р. Сигізмунда II Августа на аверсі відкарбовано портрет короля й навколо кругову легенду: «SIGIS.AVG.REX.POL.MAG.DUX.LIT.». На реверсі монети зображено герб Великого князівства Литовського – «Погоня», дата 1559, внизу герб «Колюмна» розділяє кругову легенду в подвійному обідку: «MONETA.MAGNI. – DUKAT. LI». Вага гроша складає 2,43 г. Діаметр 7 литовських трояків, представлених в експозиції 1562-1564 рр., становить 26-28 мм. 6 чвораків 1566 і 1569 рр. карбовані за польською стопою, вони мають діаметр 24 мм, вагу близько 4,29 г. Знаків монетних дворів на них немає, їх розрізняють по літерах «D» і «G» в легенді аверса «DEI GRATIA» – «Божою милістю».

14 дводенаріїв 1570 р. Речі Посполитої мають вагу 0,35 г., діаметр – 14-15 мм. На аверсі цих монет зображена коронова монограма «SA» й дата 1570. На реверсі монети зображено герб Великого князівства Литовського – «Погоня» вліво [16, с. 306].

Грошовий обіг на Поділлі в кінці XVI ст. яскраво характеризує скарб монет, виявлений весною 2014 р. на полі поблизу м. Старокостянтинів, описаний авторами статті. Скарб складається зі 150 срібних та 1 золотої монети кінця XVI ст. Османська імперія представлена золотим алтуном (вага 3,5 г.) другої половини XVI ст. з отвором. У скарбі домінують срібні монети Речі Посполитої. Це 10 трояків 1580-1586 рр. Стефана Баторія (1576-1586), 30 шостаків 1589-1599 рр. та 110 трояків 1587-1599 рр. Сигізмунда III Вази (1587-1632). Усі монети скарбу в доброму стані, на аверсі та реверсі монет чітко прослідковуються елементи карбування.

Отже, проаналізувавши склад 4 з 55 скарбів монет, які перебували в грошовому обігу Поділля у XVI ст., зафіксованих у нашій топографії, ми дійшли наступних висновків. По-перше, більшість досліджених скарбових комплексів є скарбами довготривалого накопичення. По-друге, в їх складі одночасно містяться монети декількох країн. По-третє, у цих тезавраціях переважає срібна та білонна монета середніх та дрібних номіналів. По-четверте, аналіз скарбового матеріалу свідчить про домінування в скарбах Поділля монет Польщі, Великого князівства Литовського, а після 1569 р. – Речі Посполитої. По-п'яте, у багатьох монетних комплексах поряд з монетами XVI ст., містяться високопробні срібні монети XV ст. По-шосте, географія розміщення скарбів XVI ст. у містах та селах Поділля засвідчує той факт, що більшість скарбів (80,6%) закладали в землю жителі сільської місцевості, які переживали частіше від міщан напади кримчан, розбійників та інших ворогів (див. дод. Б, табл. 2). По-сьоме, нами у 55 досліджених скарбах Поділля зафіксовані монети 16 країн Європи (див. дод. Б, табл. 4).

Перше місце в цьому рейтингу займають монети Польського королівства, які присутні у 31 скарбі (55,55%) (див. дод. Б, табл. 3), друге – Великого князівства Литовського – 25 (44,44%), третє – держав і міст Священної Римської імперії – 16 (27,77%), четверте – Пруссії під владою Польщі, п'яте – Речі Посполитої – 8 (14,81%), шосте – Угорського королівства – 6 (11,11%), сьоме – Тевтонського Ордену та Кримського ханства – по 5 (9,25%), восьме – Чехія – 4 (7,40%), дев'яте – Османської імперії – 3 (5,55%), десяте – Бранденбурзько-Пруського курфюршества – 2 (3,7%), одинадцяте – Прибалтійські володіння Швеції, Московське царство, Золота Орда, Молдавія, Лівонський орден – по 1 (1,85%).

Список використаних джерел та літератури

1. Авторський опис О. Пінкашевича, О. Бакальця. – 1 с.
2. Авторський опис Шапринського В., Бакальця О. – 1 с.
3. Авторський опис Погорільця О. Г., Бакальця О. А. – 1 с.
4. Авторський опис Бакальця О., Білоуса С. – 1 с.
5. Авторський опис Леська О., Бакальця О. – 1 с.
6. Бакалець О. А. Скаби Барської землі Поділля: історико-нумізмічне дослідження (XIV-XVIII ст.) / О. А. Бакалець. – Бар; Вінниця, 2017. – 128 с.
7. Бакалець О. А. Скарби Поділля XIV – середини XVII ст. Документи та матеріали / О. А. Бакалець. – Київ, 2017. – 200 с.
8. Бакалець О. А. Срібні акче Кримського ханства в складі монетних скарбів Поділля XV – першої половини XVII ст. / О. А. Бакалець // Історичний збірник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2015. – № 43. – С. 340-348.
9. Бакалець О. А. Лисогірський та Юринський монетні скарби як джерела вивчення грошового обігу Поділля в XIII – початку XVII ст. / О. А. Бакалець // Вісник Черкаського національного університету: історичні науки та джерелознавство. – Черкаси, 2013. – Вип. 22 (275). – С. 90-95.
10. Бакалець О. А. Актуальні проблеми української нумізматики, генеалогії та історичного краєзнавства (за письмовими та скарбовими джерелами) / О. А. Бакалець. – Львів: Магнолія, 2015. – 232 с.

11. Бакалець О. А. Знахідки європейських монет XV-XVI ст. з Вінниці та її околиць / О. А. Бакалець, В. О. Шапринський // Перша Тиврівська науково-красна конференція. – Вінниця, 2015. – С. 23-32.
12. Бакалець О. А. Роль польської монети в грошовому обігу Поділля (друга половина XIV – XVI ст.) / О. А. Бакалець // Вісник аграрної історії. Національний університет біоресурсів і природокористування України. – Київ; Слупськ, 2016. – Вип. 18. – С. 64-70.
13. Бакалець О. А. Скарби монет XV-XVIII ст. із Меджибожа та його окраїн / О. А. Бакалець, О. І. Курок // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: зб. наук. праць. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2013. – Число 22-23. – С. 471-488.
14. Бакалець О. А. Івчинський скарб 1976 р. срібних європейських монет кінця XIV – першої третини XVI ст. із фондів Вінницького обласного краєзнавчого музею / О. А. Бакалець // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2015. – Число 26-27. – С. 339-347.
15. Гульдман В. К. Памятки старины в Подолии / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольск, 1901.
16. Дашко О. Монети Сигізмунда II Августа (1544-1572) в експозиції «Історія грошей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / О. Дашко // Археологія і фортифікація України: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – С. 306-310.
17. Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 103.
18. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму / М. Ф. Котляр. – К.: Наук. думка, 1971. – 175 с.
19. Рябцевич В. Н. Денежное обращение и клады на территории Чернигово-Северской земли и восточной Беларуси в XVI в. / В. Н. Рябцевич // Нумізматика и сфрагістика. – Т. 3.
20. Сіцінський Ю. Й. Археографічна карта Подільської губернії / упоряд. О. Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – 120 с.
21. Орлик В. М. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии составе денежных и денежно-вещевых кладов, найденных на территории Украины / В. М. Орлик // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 39-45.
22. Поворознюк К. В. Таємниці середньовічних скарбів Деражнянщини / К. В. Поворознюк // Деражнянщина: минуле і сучасне: матер. всеукр. наук.-краєзн. конф. – Хмельницький: ПП. Мельник А. А., 2013. – С. 73-74.
23. Толкачов Ю. І. Археологічний матеріал з розкопок на території Меджибізької фортеці / Ю. І. Толкачов, Р. І. Радченко // Науковий вісник «Меджибіж»: матер. II наук.-краєзн. конф. «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України». – Меджибіж; Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2009. – Ч. 2. – С. 11-12.
24. Шостопал А. В. Скарби Черкащини / А. Шостопал. – Черкаси, 2007. – 120 с.
25. Шуст Р. М. Грошове господарство південно-східних воєводств Речі Посполитої (XVI – перша половина XVII ст.): дис. канд. іст. наук / Р. М. Шуст. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 1988. – 300 с.
26. Kotlar M. Znaleziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materialy / M. Kotlar. – Wroclaw; Warszawa; Kragow; Gdansk, 1971. – 280 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Скарби монет Поділля XVI ст.

№ 100. с. Гута. Немирівський р-н Вінницької області (ділянка поля Кринички). Він був виявлений в кінці XX ст. Скарб нараховував 52 срібних монет Польського королівства, Пруссії під владою Польщі, Великого князівства Литовського, Сілезії, маркграфства Бранденбургу, Священної Римської імперії (герцогства Лігніц і Бріг), Валахії, Кримського ханства, генуезько-татарські монети та джучидський дирхем з контрмаркою Золотої Орди. Скарб міститься в нумізматичному відділі фондів Вінницького обласного краєзнавчого музею.

Польського королівство: Казимир IV Ягеллончик (1479-1491), півгріш 1479-1491 – 4; Ян Ольбрахт (1492-1501), півгріш 1492-1501 – 1; Олександр Ягеллончик (1501-1506), півгріш – 15; Сигізмунд I Старий (1506-1548), гріш 1523 – 1, 1527 – 1, 1546 – 1, 1547 – 1, гріш м. Гданська 1531 – 1, 1533 – 1, 1534 – 2, 1540 – 1, півгріш 1507 – 1, 1508 – 2, 1509 – 4, 1510 – 5, 1511 – 3, 150? – 2.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд II Август (1548-1572), півгріш 1548 – 1.

Пруссія (під владою Польщі): Сигізмунд I Старий (1506-1548, гріш 1529 – 1, 1530 – 1, 1531 – 1, 1533 – 4, 1535 – 1.

Пруссія (герцогство – ленник Польщі): Альберт II (1525-1568), гріш 1532 – 1, 1533 – 1, 1534 – 1, 1538 – 2, 1539 – 4, 1540 – 3, 1541 – 1, 1543 – 1, 1544 – 1, 1545 – 4, 1546 – 1.

Сілезія: Людовік II Ягеллончик, півгріш м. Свідниці 1526 – 1.

Бранденбург (маркграфство): Іоган II, гріш 1544 – 1, 1546 – 1.

Священна Римська імперія: Лігніц і Бріг (герцогство), Фрідріх II, гріш 1543–2, 1544–1.

Валахія: Владислав II, гріш (XVI ст.) – 1.

Молдавське князівство: Стефан III Великий (1453–1504), гріш – 2 б.д.

Кримське ханство: срібні акче династії Гіреїв XVI ст. – 132.

Генуезько-татарські монети (акче) – 4.

Золота Орда: джучидський дирхем з контрмаркою – 1.

Джерела: *Авторський опис Бакальця О. – 1 с.; Малёванний С. Ф. О кладах, монетах, но не о деньгах... / С. Ф. Малёванний. – Вінниця: ТС Твисть, 2004. – С. 283-284.*

№ 101. с. Райгород. Немирівський р-н Вінницької області. Поблизу села у **1970 р.** виявлений скарб з **52** срібних європейських монет кінця XV – першої половини XVI ст. Передав скарб до фондів музею військовослужбовець Корягін М. Г.

Польща: Казимир IV Ягеллончик (1447-1492), півгроші б.д. – 3; Ян Ольбрахт (1492-1501), півгроші б.д. потерті – 13; Олександр Ягеллончик (1501-1506), півгроші б.д. – 12; Сигізмунд I Старий (1506-1548), півгріш з стертою датою – 2, 1507 – 2, 1508 – 2, 1509 – 2, 1510 – 4, 1511 – 3, гріш коронний 1527 – 1, гріш прусського карбування (м. Круливець) 1529 – 1, 1533 – 1.

Священна Римська імперія: Сілезія, Людовік II Ягеллончик, півгріш 1526 – 1.

Пруссія (герцогство – ленник Польщі): Альберт II (1525-1568), гріш 1534 – 1, 1539 – 2, 1541 – 1.

У скарбі домінують гроші та півгроші польського короля Сигізмунда I Старого. Найстаріша монета райгородського скарбу – півгроші Казимира IV Ягеллончика (1447-1492), наймолодші – прусський гріш 1541 р. Альберта II (1525-1568).

Джерела: *Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею. КВ–27200-27251, Н–11584-11635.*

№ 102. с. Козинці. Немирівський р-н. (тодішній Брацлавський повіт Подільської губернії). У **1844 р.** знайдено **728** дрібних, переважно польських монет, з яких взято в мінц-кабінет Київського Університету: польських – 8, угорських – 1, тевтонських магістратів, шиллінг намісника Тевтонського ордену Генріха Ройсса фон Плауена (1467-1469) – 1, шилінг магістра Генріха Реффле фон Ріхтенберга (1470-1477), прусських – 1, графства Юліх і Клеве, Берть – 2, брайншвейгських – 2 і м. Гальбертштадта – 1 (1528-1549 рр.).

Джерела: *Сецинский – С. 243; Бакалець О. А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648-1781 рр.). – К.: Стило, 2012. – 336 с. – № 290; Орлык В. М. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов, найденных на территории Украины / В. М. Орлык // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 39.*

№ 103. с. Устя. Бершадський р-н. Вінницька обл. У **2014 р.** поблизу с. Устя виявлено скарб з **48** срібних акче Османської імперії та Кримського ханства XV-XVI ст. і **6** мідних пулів Золотої Орди XIV ст. та Кримського ханства XV ст. У скарбі наявні 33 акче – турецькі срібні розмінні монети 800-900 проби 1481-1595 рр. карбування. На монетах з обох сторін відкарбовані написи – ім'я султана арабською мовою, дата карбування та зірка. Маса 13 досліджених монет складає 8,5 г, вага їх коливається від 0,5 до 0,73 г. Діаметр акче становить 10-12 мм. За ваговими нормами Туреччини у 1481-1512 рр., за часу правління султана Махмуда II (1451-1481), Махмуда III (1481-1512) вага одного акче становила 0,7-0,73 г. (у скарбі таких зафіксовано 7 монет), за Сулеймана Прекрасного (1512-1555) у 1520-1560 рр. вага монет цього номіналу складала близько 0,6-0,68 г. (у скарбі є наявні 6 таких монет). 18 монет Устянського скарбу були відкарбовані в період з 1574 до 1595 р., їх маса становить 0,5 г. кожної. У 1512-1577 р. 40 акче = 1 куручу, 50 акче = 1 флорину, 60 акче = 1 золотому алтуну. У середині XVI ст. 1 акче = 2/3 польського гроша = 2 угорським денаріям, у 1627 р. 1 акче = 0,7 польського гроша. 1 акче (аспр) становив у 1598-1602 рр. 1/120 золотого дуката.

У скарбі наявні 12 білонних аспри (акче) Кримського ханства часу правління хана Даулат-Гірея I (1577-1584). Вага їх відповідає турецьким акче (аспрам) цього періоду – близько 0,5 г. На аверсі татарських акче зазначено ім'я хана, а на реверсі – тамга – герб династії Гіреїв у круговому обрамленні крапками, місце і дата карбування. У скарбі присутня мідна монета – пул Золотої Орди часу правління хана

Узбека (1313-1341) з зображенням тамги – родинного герба дому Батия. Стан збереження турецьких монет добрий, татарських і золотоординських – задовільний. Найстаріші монети скарбу – мідний пул хана Узбека першої половини XIV ст., наймолодші – турецькі акче 1594 р.

Джерела: *Авторський опис Бакальця О. А. – 2 с.*

№ 104. с. Каміногірка. Калинівський р-н., 1968 р. У глиняній чаші виявлено скарб з 91 півгрошів литовських: Олександра – 47 екз., Сигізмунда I 1509-1521 – 44 екз. Передано до нумізматичного відділу Львівського університету.

Джерела: *Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971. – № 235.*

№ 105. с. Уладівка. Хмельницький р-н Вінницької області, 1956 р. 214 «польських і пруських монет срібних XVI ст.». Скарб переданий до КІМ.

Джерела: *Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971. – № 235.*

№ 106. м. Вінниця. У 2005 р. в передмісті м. Вінниці виявлено скарб з 9 срібних монет Польщі, Пруссії під владою Польщі та Священної Римської імперії початку XVI ст. У скарбі присутні коронні гроші Сигізмунда I Старого (1506-1548), відкарбовані в м. Ельбінгу у 1533 р., м. Гданську у 1535 і 1539 р., пруські гроші Сигізмунда I 1530 р. – 2, 1531 р. – 2, 1532 р. – 1.

На аверсі гроша 1533 р. Ельбінга в центрі зображений орел – герб Польщі та круговий напис: «SIGIS.I.REX.PO.DO.IOCI.PRYSSI*» – «Сигізмунд I – король Польщі та Пруссії». На реверсі в центрі зображено малий герб м. Ельбінга – геральдичний щит з двома хрестами, обрамлені внизу колосками та круговий напис: «GROSSYS*CIVIT*GEDANEN*1539» – «гріш – монета Ельбінга. 1533», зверху – квітка із п'ятьма пелюстками. Вага монети становить 2 г., діаметр – 23 мм.

На аверсі гданських грошів у центрі зображено малий герб м. Гданська – корона, а під нею два хрести, круговий напис: «GROSSVS.CIVI.GEDANEN.1539» – «гріш – монета Гданська. 1539», зверху – стилізований орел; на реверсі в центрі зображено портрет короля Сигізмунда I вправо з короною на голові та круговий напис: «SIGIS.I.REX.POLO.DO.IO.PRVS*» – «Сигізмунд I – король Польщі та Пруссії». Вага монети становить 2 г., діаметр – 24 мм. На аверсі срібних грошів 1530 р. Пруссії під владою Польщі, відкарбованих за Сигізмунда I у м. Торунь, у центрі зображено малий герб Пруссії – одноголовий орел з мечем над крилом та круговий напис: «*GROSS*COMV*TERR.PRYSS.1530» – «гріш – монета Торуні для Пруссії. 1530»; на реверсі в центрі зображено портрет короля Сигізмунда I вправо з короною на голові та круговий напис: «SIGIS*I*REX*PO*DO*IOGI.PRVS*» – «Сигізмунд I – король Польщі та Пруссії». Вага монети 1,95 г., діаметр – 23 мм.

Священна Римська імперія, зокрема Сілезія, представлена свідницьким півгрошем 1520 р. Людовіка II. На аверсі в колі зображено польський герб – орел та круговий напис: «LVDOVICVS.REX.VURARI.T.B.», на реверсі – у центрі зображена корона із діамантами на обідку коловий напис: «CIVITATIS.SWEIDNICI» і майже стерта дата «1520?». Вага монети становить 0,9 г., діаметр – 17,5 мм. У скарбі присутній срібний гріш 1535 р. Великого князівства Литовського часу правління Сигізмунда I Старого (1506-1548), трояки 1562 та 1564 р. часу правління короля Сигізмунда II Августа (1545-1572). Найстаріша монета скарбу сілезький півгріш 1520 р. Людовіка II, відкарбований у м. Свідниця, наймолодша – три гроші Великого князівства Литовського Сигізмунда II Августа, відкарбований в м. Вільнюсі у 1564 р. Скарб міг належати вінницькому міщанину.

Джерело: *Бакалець О. А. Знахідки європейських монет XV-XVI ст. з Вінниці та її околиць / О. А. Бакалець, В. О. Шапринський // Перша Тиврівська науково-краєзнавча конференція. – Вінниця, 2015. – С. 23-32.*

№ 107. м. Тиврів Вінницької області. У 2002 р. поблизу м. Тиврова виявлений місцевим жителем скарб монет кінця XV – першої половини XVI ст. У скарбі присутні 14 срібних монет Польщі: півгроші та тернарії Казимира Ягеллончика (1446-1492), півгроші Яна Ольбрахта (1492-1501), Сигізмунда I Старого (1506-1548). Стан збереження монет задовільний. На аверсі срібних півгрошів Казимира Ягеллончика (1446-1492) в центрі зображений орел – герб Польщі та круговий напис: «REGIS*POLONIA*+» – «Держава Польща», на реверсі – у колі зображено корону та круговий напис: «MONETA*KAZIMIRI.+» – «монета Казимира». Зверху зображений мальтійський хрест, внизу під короною – буква «R» – знак монетаря. Вага монет складає 1,2-1,5 г, діаметр – 20-23 мм. На аверсі півгрошів Яна Ольбрахта (1492-1501) в центрі зображений орел – герб Польщі та круговий напис: «MONETA+ALBERTI+» – «монета Ольбрахта», внизу стоїть римська цифра «I», на реверсі – у колі зображено корону та круговий напис: «REGIS*POLONIA*» – «Держава Польща». Зверху зображений мальтійський хрест, внизу під короною квітка з 5 пелюсток. Вага срібної монети складає 1 г., діаметр – 20 мм.

На аверсі коронного півгроша 1510 р. у центрі зображений орел – герб Польщі та круговий напис: «MONETA.SIGISMEND I+» – «монета Сигізмунда I», на реверсі – у колі зображено корону та круговий напис: «MGIS*POLONIA*» – «Милістю Божою Польща». Зверху зображений мальтійський хрест, зліва дата «1510». Вага монети складає 1 г., діаметр – 18 мм. У доброму стані в скарбі збереглися два торунських тернарії Казимира Ягеллончика (1446-1492). На аверсі монет у центрі зображений орел – герб Польщі та круговий напис «MONETA» – «монета торунська», внизу три крапки (3 денарії), на реверсі «:TORYNESI», в колі зображено щит, всередині якого хрест з двома перетинками (малий герб Торуні) та круговий напис: «KASIMIR.0.KR.POLON+» – «Казимир король Польщі». Зверху зображений мальтійський хрест. Вага срібної монет складає 0,7-0,8 г., діаметр – 16 мм.

Джерело: *Бакалець О. А. Знахідки європейських монет XV-XVI ст. з Вінниці та її околиць / О. А. Бакалець, В. О. Шапринський // Перша Тиврівська науково-краєзнавча конференція. – Вінниця, 2015. – С. 23-32.*

№ 108. с. Якушинці. Вінницький р-н Вінницької області. У 2002 р. у передмісті Вінниці виявлено 3 срібні монети часу правління Сигізмунда II Августа (1648-1672).

Велике князівство Литовське: Сигізмунд II Август (1648-1672), трояк 1662 – 1, 1664 – 1, із стертою датою – 1.

Джерела: *Авторський опис Бакальця О., Шапринського В. – 1 с.*

№ 109. Оратівський р-н Вінницької області. У 1999 р. місцевий житель викопав у саду невеликий скарб, який складався з 2 талерів Священної Римської імперії, 1 шостака і 3 трояків Речі Посполитої 70-90-х років XVI ст.

Священна Римська імперія: Цісарство Німецьке, Рудольф II (1576-1612), талер 1591 – 1, 1595 – 1.

Річ Посполита: Сигізмунд II Август (1548-1572), трояк 1663 – 1. 1664 – 1; Стефан Баторій (1576-1586), трояк 1687 – 1 (з обрізаним кінцем), Сигізмунд III Ваза (1587-1632), шостак 1596 – 1.

Джерела: *Авторський опис Шапринського В., Бакальця О. – 1 с.*

№ 110. м. Вінниця I. У 1998 р. у передмісті м. Вінниці під час будівництва виявлено 4 талери та орт Священної Римської імперії. Стан збереження монет задовільний.

Священна Римська імперія, Саксонія: Фердинанд I (1522-1565), талер 1565 – 1, б. д. – 1; Август (1565-1599), талер б.д.; Християн (1586-1623), талер 1587 – 1; Саксонія, курфюрст Йохан (1540-1545), орт 1543 – 1.

Джерела: *Авторський опис Шапринського В., Бакальця О. – 1 с.*

№ 111. м. Вінниця. Подільська губернія. У 1883 р. знайдено в шкіряному мішечку 24 срібні копійки Івана IV (1533-1583).

Джерела: *Сіцинський Ю. Й. Археографічна карта Подільської губернії / упоряд. О. Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський, Оіом, 2004. – С. 84; Страшкевич К. Ф. Клады, рассмотренные в милицейском кабинете университета св. Владимира с 1838 по 1866 год / К. Ф. Страшкевич // Университетские известия. – К., 1866. – С. 231; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 96.*

№ 112. с. Войнашівка. Барський р-н Вінницької області. У 2015 р. в с. Войнашівка під час сільськогосподарських робіт у саду було виявлено 2 срібних гроші 1534 – 1, 1538 – 1 (пруського карбування) та польський півгріш 1529 р. короля Польщі Сигізмунда I Старого (1506-1548) та півгріш 1556 р. Сигізмунда II Августа (1548-1572). На кожній монеті наявні механічні пошкодження, надшерблення. Ці срібні гроші та півгроші перебували в грошовому обігу Ровського (до 1546 р.) та Барського староства (з 1546 до 1793 р.) у 20-50-х роках XVI ст., тобто в роки володіння Барським краєм короля Польщі Сигізмунда I Старого (1506-1548), королеви Бони Сфорца (1518-1557) та їх сина – Сигізмунда II Августа (1548-1572).

Джерела: *Авторський опис Бакальця О. А., Крижанівського О. А. – 1 с.; Акт передачі № 1 від 10.09.2016 р. Барського районного історичного музею.*

№ 113. м. Бар. Вінницька область. У 2009 р. знайдено скарб срібних монет XV-XVI ст.

Чехія: Вацлав IV (1378-1419), гроші празькі потерті – 2.

Литва: Сигізмунд II Август (1548-1572), срібний гріш 1560 – 1, 1562 – 1; подвійний денарій 1572 – 1.

Джерела: *Фонди Барського районного історичного музею. – Н 6766-6770.*

№ 114. с. Поповці (Попівці). Барський р-н, Вінницької області (колишній Могилівський пов. Подільська губ.). У 1877 р. в зруйнованій будівлі знайдено срібний литовський шеляг 1567 р. короля Стефана Баторія (1576-1586) (помилка: литовські шеляги почали карбувати лише у 1579 р. – М. К.).

Джерела: *Сіцинський Ю. Й. Археографічна карта Подільської губернії / упоряд. О. Л. Баженов. – Кам'янець–Подільський, Оіюм, 2004. – С. 87; Котляр М. Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму / М. Ф. Котляр. – К: Наукова думка, 1971. – С. 18; Kotlar M. Znalezniska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materialy. – Wroclaw; Warszawa; Krarow; Gdansk, 1971. – № 234, s. 66.*

№ 115. смт. Копайгород. Барський р-н. У 2011 р. поблизу дороги з Копайгорода до с. Українського виявлено скарб монет Кримського ханства. Комплекс складався з 70 татарських срібних та білонних ас-прів (акче) Кримського ханства другої половини XV – XVI ст. У 2013 р. до фондів Барського районного історичного музею передано 35 одиниць скарбу, інших 35 – придбано приватним колекціонером. Монети скарбу мають різну величину, якісний склад, стан збереження. 10 з 70 акче є лише срібними овальними заготовками для карбування монет. Період накопичення скарбу від Хаджі Гірея (1443-1466) до кінця правління хана Іслам-Гірея II (1584-1588) становить близько 145 років.

Кримське ханство: верховний ас-Султан Хаджі-Гірей Бен Гіяс ад-Дін (1443-1466), срібний акче – 1; хан Мухаммад-Гірей Бен Манглі-Гірей I (1514-1523), срібні акче – 6; хан Сахіб-Гірей (1532-1551), срібні акче – 4; хан Даулат-Гірей I Бен Мубарак-Гірей (1551-1577), срібні акче – 10; хан Іслам-Гірей II (1584-1588), білонні акче – 20; потерті монети XVI ст. невстановлених ханів XVI ст. – 19; білонні кружечки овальної форми для карбування монет – 10. Найдавніша монета скарбу – срібний акче верховного ас-Султана Кримського ханства Хаджі-Гірей Бен Гіяс ад-Діна (1443-1466), наймолодші – білонні акче васала Османської імперії хана Іслам-Гірея II (1584-1588).

Джерела: *Фонди Барського районного історичного музею, Н 6670-6705; Авторський опис Бакальця О. – 2 с.; Бакалець О. А. Срібні акче Кримського ханства в складі монетних скарбів Поділля XV – першої половини XVII ст. / О. А. Бакалець // Історичний збірник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2015. – № 43. – С. 340-348.*

№ 116. с. Івча. Літинський р-н Вінницької області. У 1976 р. під час земляних робіт на глибині 2,7 м виявлено скарб з 2447 срібних європейських монет кінця XIV – першої третини XVI ст. Комплекс представляють монети Польщі, Пруссії під владою Польщі, Священної Римської імперії, Великого князівства Литовського.

Польща: Владислав II Ягайло (1386-1434), півгроші – 6; Казимир Великий Ягеллончик (1447-1492), півгроші б. д. – 55; Ян Ольбрахт (1492-1501), півгроші б. д. – 189, Олександр Ягеллончик (1501-1506), півгроші стерті – 143; Сигізмунда I Ягеллончик (1506-1548), гроші 1527 – 7, 1528 – 5, 1529 – 7, гроші князівство Глаговське б. д. – 2, 1506 – 2, 1535 – 4, 1536 – 2, півгроші 1507 – 25, 1508 – 32, 1509 – 141, 1510 – 136, 1511 – 92, 1512 – 106, 1513 – 94, 1514 – 70, 1515 – 28, 1516-1528 – 252, солід 1529 – 1.

Велике князівство Литовське: Сигізмунда I (1506-1548), гріш 1535 – 4, 1536 – 2.

Пруссія під владою Польщі: Сигізмунда I Ягеллончик (1506-1548), гріш 1528-1530 – 27, 1533 – 14, 1534 – 19, 1535 – 3, гроші карбовані в Данцигу 1530 – 1, 1531 – 19, 1532 – 18, 1533 – 7, 1534–1535 – 7, 1535 – 6; 1538 – 1, 1539 – 1, гроші стерті – 3; солід 1529 – 1.

Пруссія, лен Польщі: Альберт II (1525-1568), гріш 1532 – 12, 1533 – 10, 1534 – 13, 1535 – 4, 1537 – 4, 1538 – 2, 1539 – 10.

Священна Римська імперія: Людовік II, півгріш 1526 – 1.

Найдавніша монети скарбу – півгроші Владислава II Ягайла (1386-1434), наймолодші – гріш Данцига 1539 р. Сигізмунда I Ягеллончика (1506-1548) та гріш 1539 р. Пруссії Альберта II (1525-1568).

Джерела: *Фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею. – КВ-20237. Н-7802; Бакалець О. А. Івчинський скарб 1976 р. срібних європейських монет кінця XIV – першої третини XVI ст. з фондів Вінницького обласного краєзнавчого музею / О. А. Бакалець // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: зб. наук. праць. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2015. – Число 26-27. – С. 339-347.*

№ 117. Літинський р-н. (Літинський повіт. Подільської губернії. У 1878 р. на землі поміщика Куманівського знайдено монетний скарб вагою 1 ф. 46 з. 24 д.

Велике князівство Литовське: Олександр (1501-1506), півгроші; Сигізмунд I (1506-1548), півгроші 1509-1522; Сигізмунд II Август (1545-1572) 1547-1552, 1555, 1556.

Польща: Казимир IV (1446-1492), півгроші; Олександр (1501-1506), гданській гріш. Баварія: Швейнфурт, монета 1526.

Джерела: *Рябцевич В. Н. Денежное обращение и клады на территории Чернигово-Северской земли и восточной Беларуси в XVI в. / В. Н. Рябцевич // Нумізматика и сфрагістика. – Т. 3. – № 325; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії:*

зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 96; Kotlar M. *Znaleziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materialy.* – Wrocław; Warszawa; Krarow; Gdansk, 1971. – № 233.

№ 118. с. Судилков. Шепетівський р-н. У 1885 р. (Заславський повіт Волинської губ.). Близько 1000 «польських мілких срібних монет XVI ст.».

Джерела: Kotlar M. *Znaleziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materialy.* – Wrocław; Warszawa; Krarow; Gdansk, 1971. – № 184; Зразюк З. *Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 102.*

№ 119. с. Щедрова. Летичівський р-н (Летичівський повіт Подільської губернії). У 1880 р. в селянській садибі вирито 360 срібних монет.

Велике князівство Литовське: півгроші Олександра (1501-1506), Сигізмунда I (1506-1548) 1509-1515 і Сигізмунда II Августа (1545-1572) 1546-1552, 1556-1565, гріш 1546.

Сілезія: плоговський гріш б. д. (очевидно, Сигізмунда). По розгляді в АК скарб перетоплено. Найстаріша монета скарбу – півгріш Олександра (1501-1506), наймолодша – півгріш 1565 р.

Джерела: Рябцевич В. Н. *Денежное обращение и клады на территории Чернигово-Северской земли и восточной Белоруссии в XVI в. / В. Н. Рябцевич // Нумізматика и сфрагістика. – Т. 3. – № 388; Kotlar M. *Znaleziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materialy.* – Wrocław; Warszawa; Krarow; Gdansk, 1971. – № 185; Зразюк З. *Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 103.**

№ 120. м. Сатанів I. Городоцький р-н, Хмельницька область. У 2011 р. на городі місцевого жителя викопано скарб з 6 срібних монет кінця XIV – першої третини XVI ст. (Б. О. – можливо частина скарбу).

Чехія: Владислав IV (1378-1419), гроші празькі потерті – 4.

Польща: Олександр Ягеллончик (1501-1506), срібний солід – 1.

Пруссія, лен Польщі: Альберт II (1525-1568), срібний гріш 1538 – 1.

Найдавніша монети скарбу – празькі гроші поч. XV ст., наймолодші – гріш 1538 р. Пруссії 1539 р. Альберта II (1525-1568).

Джерело: *Авторський опис скарбу Бакальця О., Петріва М. – 1 с.*

№ 121. м. Сатанів II. Городоцький р-н, Хмельницької області. У 2014 р. між Сатановим та Сатанівською Слобідкою на полі виявлено 4 срібних півгрошів та 1 денарій кінця XIV – початку XVI ст.

Польща: Владислав II Ягелло (1386-1434), півгріш – 1, денарій – 1; Ян Ольбрахт (1492-1501), срібний півгріш; Олександр Ягеллончик (1501-1506), півгріш – 2; Сигізмунд I Старий (1506-1548), коронний гріш 1529? – 1.

Джерела: *Авторський опис Леська О., Бакальця О. – 1 с.*

№ 122. с. Кленове I. Городоцький р-н Хмельницької області. У 2002 р. в с. Кленове за 13 км від м. Сатанова місцевий житель виявив скарб з 9 срібних монет XVI ст.

Велике князівство Литовське: Олександр (1501-1506), срібний півгріш – 3.

Польське королівство: Сигізмунд I Старий (1506-1548), срібний півгріш – 3; Сигізмунд II Август (1548-1572), срібний півгріш – 3. Найстаріша монета скарбу – півгріш Олександра (1501-1506), наймолодша – півгріш Сигізмунда II Августа (1548-1572) 1562 р. Період накопичення скарбу складає близько 60 років. Скарб належав місцевому селянину.

Джерела: *Авторський опис Бакальця О., Білоуса С. – 1 с.*

№ 123. с. Кленове II. Городоцький р-н Хмельницької області. Весною 2015 р. місцевий житель села під час обкопування дерев у власному саду виявив дві срібні монети XVI ст. **Пруссія (лен Польщі):** Альберт II (1525-1568), срібний гріш 1538. На лицьовій стороні пруської монети зображено портрет герцога Альберта, на іншій – одноголовий орел – герб Пруського герцогства.

Турецька імперія: золота турецька монета алтун другої половини XVI ст. Діаметр монети становить 35 мм., на лицьовій і зворотній сторонах монети розміщені написи арабською в'язью.

Джерела: *Авторський опис Бакальця О., Білоуса С. – 1 с.*

№ 124. с. Ольхівці. Кам'янець-Подільського р-н Хмельницької області (колишній Кам'янецький повіт Подільської губернії). У 1873 р. в селі Ольхівці Кам'янецького повіту, на городі одного з місцевих селян викопаний скарб з 50 старовинними литовськими монетами, величиною у наш п'ятиалтинний (15 коп.) (срібні півгроші литовського карбування XVI ст. – О. Б.)

Джерело: Гульдман В. К. *Памятки старини в Подолии / В. К. Гульдман. – Каменець-Подольск, 1901. – № 7, С. 24.*

№ 125. м. Зіньків. Кам'янецький повіт Подільської губернії. У 1890 р. під скелею у м. Зінькові, три козаки кубанського полку, знайшли монетний скарб, який складався з трьох глечиків зі старовинними срібними польськими монетами, які були розібрані козаками і селянами. Пізніше частина цього скарбу в кількості 203 монет, в числі яких 18 – були угорськими, литовськими і пруськими XVI ст., вдалося відіслати в Імператорську Археографічну комісію, яка не визнала за ними нумізматичної цінності і повернула їх власникам.

Джерело: *Гульдман В. К. Памятки старины в Подолии / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольск, 1901. – № 46, С. 27.*

№ 126. с. Бакота І. Ушицький повіт Подільської губернії. У 1883 р. в с. Бакота Ушицького повіту, знайдений срібний гріш польського короля Олександра (1501-1506).

Джерело: *Гульдман В. К. Памятки старины в Подолии / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольск, 1901. – № 17, С. 24.*

№ 127. с. Бакота ІІ. Ушицький повіт Подільської губернії. У 1889 р. в с. Бакота місцеві селянини, риючись у місцевих печерах, знайшли мідну монету м. Апполонії з бюстами Караколи і Гети величиною в копійку (із зображенням двох лежачих жінок), яку після професор В. Б. Антонович визначив «угорським шелягом» часу Рудольфа ІІ (1576-1612), тобто кінця XVI ст.

Джерело: *Гульдман В. К. Памятки старины в Подолии / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольск, 1901. – № 40, С. 26.*

№ 128. м. Проскурів. Подільська губернія. У 1878 р. міщанин знайшов глечик з скарбом з 1100 шт. дрібної монети: королів Олександра (1501-1506), Сигізмунда І (1506-1548) 1509-1515 і Сигізмунда ІІ Августа (1545-1572) (до 1556 ? р.). Скарб купив Грейм в Кременці.

Джерела: *Сіцинський Ю. Й. Археографічна карта Подільської губернії / уряд. О. Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський, Оіюм, 2004. – С. 18; Kotlar M. Znalaziska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk, 1971. – № 176; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 103.*

№ 129. с. Левківці. Проскурівський повіт Подільської губ. У 1892 р. знайдено під час окопування кладовища скарб з 190 срібних монет польських, шведських і бранденбурзьких XVI ст.

Джерела: *Сіцинський Ю. Й. Археографічна карта Подільської губернії / уряд. О. Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – С. 17.*

№ 130. с. Кушелівка. Летичівський повіт Подільської губернії. У 1870-х рр. на полі виорані селянами: австрійські монети 1572 р., мідний хрестик, срібний перстень, буси з гірського кришталю, різні золоті і срібні прикраси.

Джерела: *Сіцинський Ю. Й. Археографічна карта Подільської губернії / уряд. О. Л. Баженов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – С. 27.*

№ 131. с. Коржівці. Деражнянський р-н Хмельницької області. У 1958 р. учнями місцевої школи на околиці села знайшли скарб з 522 срібних монет, який зберігався в глиняному горщику. Скарб був переданий до Хмельницького обласного краєзнавчого музею. У 1977 р. В. А. Анохін здійснив очистку та ідентифікацію монет. Комплекс (Ін. нм № 829) складався переважно зі срібних півгрошів Великого князівства Литовського віленського карбування часу правління Олександра Ягеллончика (1501-1506). На аверсі півгроша зображено Погонь – герб Литви, круговий напис «MON ALEXANDRI», на реверсі – Орел – герб польського королівства та напис: «DVDLITVA».

У скарбі присутній один срібний півгріш Сигізмунда І Старого (1506-1548) 1518 р. Найдавніша монета Коржівського скарбу півгріш Олександра Ягеллончика 1501 р. карбування, наймолодша – півгріш 1518 р. Сигізмунда І Старого. Скарб захований в землю після 1518 р. Термін накопичення становить 17 років.

Джерело: *Фонди ХОКУ, НМ.829; Поворознюк К. В. Таємниці середньовічних скарбів Деражнянищини / К. В. Поворознюк // Деражнянищина: минуле і сучасне: матер. всеукр. наук.-краєзн. конф. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2013. – С. 73-74.*

№ 132. м. Кам'янець-Подільський. Хмельницької області. В К-ПДІМ-3 в експозиції «Історія грошей» зберігаються 49 срібних монет, відкарбовані за часу правління короля Польщі, великого князя литовського, короля Речі Посполитої Сигізмунда ІІ Августа (1544-1572). У стилі ренесансу за цього короля карбувалися портретні монети протягом 28 років у Великому князівстві Литовському в м. Вільно, м. Тикоцин дукати, шостаки, чвораки (4 гроші), трояки, двояки (двогроші), гроші, півгроша, дводенари, денари (пенязь), південера (обол). В експозиції музею-заповідника зберігаються:

Велике князівство Литовське: Сигізмунд II Август (1544-1572), м. Вільно, дводенари – 14, 1570 – 4; півгріш литовський 1546 – 5, гріш литовський 1559 – 7, гріш литовський м. Тикоцина 1566 – 5; трояк м. Гданська 1557 – 1, трояк литовський 1562 – 3, 1563 – 2, 1564 – 2, двояк 1566 – 4, 1569 – 2.

Стан монет задовільний, частина монет мають механічні пошкодження – потертості, надщерблення, потемніння. На різних монетах колекції зустрічаються скорочення букв у кінці легенди на обох сторонах монет: L, LI, LIT, LITV, LITVA. На литовському гроші 1559 р. Сигізмунда II Августа, відкарбованому на Вільнюському монетному дворі, на аверсі відкарбовано портрет короля й навколо кругову легенду: «SIGIS.AVG.REX.POL.MAG.DUX.LIT.». На реверсі монети зображено герб Великого князівства Литовського – «Погоня», дата 1559, внизу герб «Колюмна» розділяє кругову легенду в подвійному обідку: «MONETA.MAGNI. – DUKAT. LI». Вага гроша складає 2,43 г., півгроша – 1,09 г. Діаметр 7 литовських трояків, представлених в експозиції 1562-1564 рр. становить 26-28 мм. 6 чвораків 1566 і 1569 рр. карбовані за польською стопою, вони мають діаметр 24 мм., вагу бязько 4,29 г. Знаків монетних дворів на них немає, їх розрізняють по літерах «D» і «G» в легенді аверса «DEI GRATIA» – «Божою милістю».

14 дводенаріїв 1570 р. Речі Посполитої мають вагу 0,35 г., діаметр – 14-15 мм. На аверсі цих монет зображена коронована монограма «SA» й дата 1570. На реверсі монети зображено герб Великого князівства Литовського – «Погоня» вліво.

Джерело: *Фонди К-ПДІМ-3. Акт видачі № 2 предметів на тимчасове зберігання 3 березня 2005 р. Лист 4-5; Дашко О. Монети Сигізмунда II Августа (1544-1572) в експозиції «Історія грошей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / О. Дашко // Археологія і фортифікація України: зб. матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. – Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. – С. 306–310.*

№133. смт. Меджибіж I. (2,5 км на схід по лівому березі р. Південний Буг), Летичівський р-н, Хмельницька обл. Західноєвропейські срібні монети виявлені на місці залишків укріплення так званого «замку Ракочі» в результаті археологічних розкопок у **1999-2000 рр.** Укріплення представляє собою задернований майданчик, оточений валами і ровом. Він знаходиться на підвищенні в заплаві річки Південний Буг. На думку С. М. Стопанчука – це був караван-сарай XV-XVI ст., де були розміщені складські приміщення, магазини та будинки для іноземних купців. З другої половини XV до кінця 60-х рр. XVI ст. по цій лінії проходив кордон між Польським королівством та Великим Князівством Литовським. За час розкопок у 1999-2000 рр. виявлено 65 монет, які карбовані в період між **1468-1564 рр.**

Велике князівство Литовське: 36 срібних монет;

Польща: 15 срібних півгрошів та грошів.

Пруссія (лен Польщі), Альберт II (1625-1568), срібні гроші 1537 – 1, 1542 – 1.

Священна Римська імперія: Георг, срібний талер 1541 р. ландграфства Лангтенберг.

Тевтонський Орден: Кенігсберг, магістр Реффле фон Ріхтенберг (1470-1477), шиллінг.

Кримське ханство: Менглі Гірей (1504-1515), акче; Девлет-Грей I (1550-1577), акче.

Найстаріша монета **1468 р.**, наймолодша – **1564 р.**

Джерела: *Стопанчук С. М. Облаштування Волино-Подільського порубіжжя на Верхньому Побужжі у XV-XVI століття за матеріалами розкопок замку Ракочі / С. М. Стопанчук // Науковий вісник «Меджибіж: матер. II наук.-краєзн. конф. «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України». – Меджибіж; Хмельницький, 2009. – Ч. 1. – С. 157-158; Бакалець О. А. Скарби монет XV-XVIII ст. із Меджибожа та його окраїн / О. А. Бакалець, О. І. Курок // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії і методики: зб. наук. пр. – К.: Ін-т іст. України НАНУ, 2013. – Число 22-23. – С. 471-488; Бакалець О. А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648-1781 рр.) / О. А. Бакалець. – К.: Стило, 2012. – 336 с. – № 345.*

№ 134. смт. Меджибіж II. Летичівський р-н Хмельницької області. У **2001–2009 рр.** під час археологічних розкопок на території Меджибізької фортеці біло виявлено 7 окремих знахідок срібних європейських монет **кінця XV – початку XVI ст.**

Польське королівство: Ян Ольбрахт (1492-1501), срібний денарій кінця XV ст. – 1, Олександр Ягеллончик (1501-1506), півгроші – 2, Сигізмунд I Старий (1506-1548), півгіш – 2, солід – 1.

Річ Посполита: Сигізмунд III Ваза (1587-1632), срібний гріш – 1.

Джерела: *Толкачов Ю. І. Археологічний матеріал з розкопок на території Меджибізької фортеці / Ю. І. Толкачов, Р. І. Радченко // Науковий вісник «Меджибіж»: матер. II наук.-краєзн. конф. «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України». – Меджибіж; Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2009. – Ч. 2. – С.11-12; Бакалець О. А. Скарби монет як джерело вивчення грошового обігу Гетьманщини (1648-1781 рр.) / О. А. Бакалець. – К.: Стило, 2012. – 336 с. – № 346.*

№ 135. м. Старокостянтинів. Хмельницької області. На полі поблизу м. Старокостянтинова весною 2014 р. знайдено скарб з 150 срібних та 1 золоті монети XVI ст.

Османська імперія: золотий алтун (вага 3,5 г.) другої половини XVI ст. з отвором – 1.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576-1586), трояки 1580-1586 рр. – 10; Сигізмунд III Ваза (1587-1632), шостаки 1589-1599 рр. – 30, трояки 1587-1599 рр. – 110. Усі монети скарбу в доброму стані, на аверсі та реверсі монет чітко прослідковується елементи карбування.

Джерело: Авторський опис О. Пінкасевича, О. Бакальця. – 1 с.

№ 136. Кам'янець-Подільський р-н Хмельницької області (колишній Кам'янецький повіт Подільської губ.)

У 1834 р. виявлено 790 цілих і 38 фрагментів польських монет першої половини XVI ст. Сигізмунда I (1506-1548) і Сигізмунда II Августа (1545-1572).

Джерела: ЦДІАУ у м. Києві, ф. 725, оп. 1, спр. 17; ф. 442, оп. 1, сп. 2643, арк. 17; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 101; Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiejskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971. – № 17, s. 55.

№ 137. Кам'янецький повіт Подільської губернії. У 1839 р. виявлено 20 монет, з яких для нумізматичного кабінету Київського ун-ту відібрано 2 литовських півгроші: Сигізмунда I (1506-1548) 1509 р. і Сигізмунда II Августа (1545-1572) 1552 р.

Джерела: Страшкевич К. Ф. Клады, рассмотренные в милицы-кабинете университета св. Владимира в 1866 году / К. Ф. Страшкевич // Университетские известия. – К., 1867. – № 4. – С. 8; Рябцевич В. Н. Денжное обращение и клады на территории Чернигово-Северской земли и восточной Беларуси в XVI в. / В. Н. Рябцевич // Нумізматика і сфрагістика. – Т. 3. – № 386; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 101.

№ 138. с. Клітна. Старокостянтинівський р-н., без дати (колишній Старокостянтинівський повіт Волинської губ.). Скарб «мільких монет» Сигізмунда II Август (1548-1572).

Джерела: Антонович В. Б. Археологическая карта Киевской губернии, приложение к XV т. «Древностей» / В. Б. Антонович. – М., 1895. – С. 106; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 101; Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiejskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971. – № 179, s. 55.

№ 139. с. Соснівка Ярмолинецький р-н Хмельницької обл. (с. Куява Подільської губернії). У 1893 р. виявлено скарб з 430 срібних монет вагою 1 ф. 12 з. 72 д., знайдених в урочищі «Ямнина».

Польща: Казимир (1447-1492), гроші, півгроші; Ян Ольбрахт (1492-1501), півгроші, Олександр (1501-1506), півгроші; Сигізмунд I (1506-1548) гроші 1527, 1529, півгроші 1509-1511.

Велике князівство Литовське: півгроші Олександра (1501-1506), Сигізмунда I (1506-1548) 1509, 1512-1514, Сигізмунда II Августа (1545-1572) 1547-1550, 1558-1563.

Пруссія, гроші Альберт II (1525-1568), 1531-1534, 1537, 1540, 1545.

Пруссія (під владою Польщі), гроші Сигізмунда I (1506-1548) 1530, 1531, 1533-1535.

м. Гданськ, гроші 1481, 1488.

Сілезія (певно, Лігніц і Бріг), гроші 1543-1545. АК повернула монети за місцем знахідки. Найстаріша монета – півгріш Казимира другої половини XV ст., наймолодша – півгріш 1563 р.

Джерела: Данилевич В. Е. Монетные клады, принадлежащие Киевскому университету св. Владимира / В. Е. Данилевич. – К., 1892. – Ч. 1. – С. 28; Страшкевич К. Ф. Клады, рассмотренные в милицы-кабинете университета св. Владимира с 1838 по 1866 год / К. Ф. Страшкевич // Университетские известия. – К., 1866. – С. 322; Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiejskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1971. – №182; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 101.

№ 140. с. Панасівка. Дунаєвецький р-н Хмельницької обл. (колишня Подільська губернія). У 1915 р. в яру при добуванні каменю знайдено 870 срібних монет.

Польща: Олександр (1501-1506), півгроші.

Велике князівство Литовське: півгроші Сигізмунда I (1506-1548) 1509-1528 і Сигізмунда II Августа (1545-1572), 1546-1551, 1555.

Сілезія: Людовік II Ягеллончик (1516-1526), свідницький півгріш 1517.

АК повернула скарб за місцем знахідки. Найстаріша монета – півгріш 1509 р. Сигізмунда I (1506-1548), наймолодша – півгріш 1555 р. Сигізмунда II Августа (1545-1572).

Джерела: *Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 101; Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiejskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk, 1971. – № 180.*

№ 141. с. Попівці. Летичівський р-н., Хмельницької обл. (колишній Летичівський повіт Подільської губ.). У 1869 р. на городі виявлений череп'яний горщик з 1587 срібними монетами.

Польща: Казимир (напевно Ягеллончик), Ян Ольбрахт (1492-1501), Олександр (1501-1506), півгроші; Сигізмунд I (1506-1548) півгроші 1507, 1508 і 1511.

Велике князівство Литовське: Литовські: Сигізмунд I, гроші 1535, 1536 р.; півгроші 1509-1515, 1517-1518, 1520-1524, 1526, 1528 р.; Сигізмунд Август, трояк 1562, гроші 1546, 1555, 1559, півгроші 1546-1553, 1555-1556 р.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576-1686), м. Рига, трояк 1583;

Пруссія (під владою Польщі): Сигізмунд I, гріш 1531, шеляг 1520 (помилка – під час правління Сигізмунда I їх карбували у 1528-1531 рр. – М. К.).

Пруссія: Альбрехт II (1525-1568), шеляги 1557, 1559.

Бранденбург: гроші 1532, 1537, 1543, 1545, 1546.

Німеччина: Любек і Гетунг, гріш без дати; Брунсвік, гроші 1550.

Найстаріша монета – півгріш Казимира (1447-1492), наймолодша – ризький трояк 1583 р.

Джерела: *Рябцевич В. Н. Денжное обращение и клады на территории Чернигово-Северской земли и восточной Беларуси в XVI в. / В. Н. Рябцевич // Нумізматики и сфрагістика. – Т. 3. – № 387; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 102; Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiejskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk, 1971. – № 181.*

№ 142. с. Ставище. Кам'янець-Подільський р-н. Хмельницька обл. (колишне с. Татариски. Подільська губ.). У 1889 р. виявлено скарб з 1268 монет, переважно Сигізмунда II Августа.

Польща: Владислав Ягайло і Владислав Варвенчик, півгроші (3); Казимир IV Ягеллончик, півгроші (4), м. Гданськ, півгроші (8); м. Торунь, півгроші (4); Ян Ольбрахт, півгроші; Олександр, півгроші (29); Сигізмунд I (1506-1548), гріш 1527, півгроші 1507-1510 і з стерт. д. (всього 35, частина з них – фальшиві), гданський гріш 1532 і соліди 1530, 1531, 1538, 1547, із стерт. д. (всього 11); Сигізмунд II Август (1545-1572), м. Гданськ соліди 1550, 1551.

Велике князівство Литовське: Олександр (1501-1506), півгроші (96) і денарій; Сигізмунд I (1506-1548), півгроші 1509-1516, 1518-1526, 1528, 1529 і з стерт. д. (всього 173); Сигізмунд II Август (1545-1572), денарії 1549, 1550, 1554-1560, 1563, подвійні денарії 1566, 1567, 1569, 1570 і з стерт. д., півгроші 1546-1566 (серед них і фальшиві), гріш 1555.

Річ Посполита: Стефан Баторій (1576-1586), польське карбування, соліди 1582-1585; Литовське карбування, денарії 1579, 1579; м. Гданськ, соліди 1578, 1579; м. Рига, соліди 1582, 1586.

Пруссія (під владою Польщі): Сигізмунд I (1506-1548) гроші 1533, 1542, соліди 1528–1531 (11).

Пруссія: Альберт II (1525-1568), соліди.

Угорщина: Фердинанд I (1526-1564), денарії 1540; Рудольф II (1576-1612), денарій 1584.

М. Братіслава: гріш 1501.

Лівонія: гріш; соліди 1573, 1577, 1578.

Сілезія: Людовік Ягеллончик (1516-1526), свідницькі півгроші 1520-1526 і з стерт. д. (всього 18).

Кримське ханство: татарська монета. У скарбі переважали монети Сигізмунда II Августа (1545-1572). Найстаріша монета – півгріш Владислава Ягайло (1386-1434), наймолодша – денарій Рудольфа II 1584 р.

Джерела: *Kotlar M. Znależiska monet z XIV-XVII w. na obszarze Ukrainiejskiej SRR. Materiały. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk, 1971. – № 183; Шуст Р. М. Грошове господарство південно-східних воєводств*

Речі Посполитої (XVI – перша половина XVII ст.): дис. канд. іст. наук / Р. М. Шуст. – К., 1988. – № 252, с. 179; Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 102.

№ 143. с. Каменка. Тербовлянський р-н Тернопільської області. На початку грудня 2012 р. поблизу с. Каменка Тербовльського району був виявлений монетний комплекс, до складу якого входило декілька празьких грошів Чехії і три монети держави Тевтонського ордену в Пруссії. Це шилінг магістра Міхеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414-1422), шилінг Пауля фон Русдорфа (1422-1441) і гріш Фрідріха фон Заксена (1498-1510).

Джерело: Орлык В. М. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов, найденных на территории Украины / В. М. Орлык // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 41.

№ 144. м. Тербовля. Тернопільської області. У середині 80-х років ХХ ст. в м. Тербовлі в районі садів був знайдений накопичувальний скарб, який складався з 4000 монет XV-XVI ст., номіналами від подвійного денарія до талера. Самими пізніми монетами скарбу були срібні монети Сигізмунда III Вази (1587-1632) 1588 р. До складу цього комплексу входили також півгроші та дводенарії Сигізмунда II Августа (1540-1576), гроші, півгроші, трояки Стефана Баторія (1576-1586) та декілька десятків монет держави Тевтонського ордену в Пруссії, у тому числі пореформений шилінг Міхеля Кюхмейстера фон Штернберга (1414-1422) і гріш Іоана фон Тіфена (1489-1497). Відносно талерів інформація не збереглася.

Джерела: Орлык В. М. Монеты государства Тевтонского ордена в Пруссии в составе денежных и денежно-вещевых кладов, найденных на территории Украины / В. М. Орлык // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 40.

№ 145. с. Богданівна. Зборівський р-н Тернопільської області. У 1913 р. селянин знайшов 150 золотих монет. Найстаріша монета – дукат Матвія Корвіна, наймолодша – гданський польський дукат 1556 р. (Сигізмунда Августа (1548-1576) – О. Б.). Ювелір придбав у селянина 150 золотих монет, з яких 130 потрапило до рук публікатора скарбу.

Велике князівство Литовське: Сигізмунд I Старий (1506-1548), дукат 1547 – 1.

Польща: Сигізмунд Август (1548-1576), дукати м. Гданська 1550 – 5, 1551 – 3, 1554 – 1, 1556 – 1.

Чехія: празький дукат 1536 – 1.

Священна Римська імперія, Сілезія: золоті дукати 1552-1554 – 66.

Австрія: Фердинанд I, дукати австрійський – 1551 – 1, корентійський 1551 – 1, нижньоавстрійський – 1528 – 1.

Угорщина-Семиграддя: Владислав, дукати б.д., Матвій Корвін – б.д. – 8, Владислав II, дукати 1509 – 1, 1516 – 1, б.д. – 1; Людовік II, дукати 1517 – 2, 1518 – 1, 1518 – 1, 1523 – 2, 1525 – 1; Фердинанд I, дукати різних років – 21.

(Рідкісний для українських земель набір золота за національною і хронологічною ознаками).

Джерела: Зразюк З. Монетні скарби другої половини XVI ст. на території Правобережної України (Київське, Волинське, Подільське, Брацлавське воєводства Речі Посполитої) / З. Зразюк // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 33. – С. 101.

№ 146. с. Худяки. Черкаський р-н. У 2005 р. на ставках знайдено гданський грош Сигізмунда I (1506-1548) 1531 р. та напівгрош Сигізмунда II Августа (1549-1572) 1561 р.

Джерела: Шостопал А. В. Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 143. – С. 53.

№ 147. с. Красносілля. Чигиринський р-н. У 2005-2006 рр. виявлено декілька монет Польщі, Сигізмунда I (1506-1548), півгріш коронний 1509 (1); Сигізмунда II Августа (1549-1572), півгрі литовський 1563 (1).

Джерела: Шостопал А. В. Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 144. – С. 53.

№ 148. с. Погорільці I. Чигиринський р-н. У 2006 р. виявлено прусський гріш Сигізмунда I (1506-1548) 1530 р. та двуденарій литовський Сигізмунда II Августа (1549-1572) 1569 р.

Джерела: Шостопал А. В. Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 145. – С. 53.

№ 149. с. Погорільці II. Чигиринський р-н. У 2002 р. знайдено монету Угорщини Рудольфа II (1576-1612), денарій, б. д.

Джерела: Шостопал А. В. Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 146. – С. 53.

№ 150. с. Суботів. Чигиринський р-н. У 04. 2004 р. виявлено монету Пруссії, Альберта II (1525-1568), грош 1543 р.

Джерела: Шостопал А. В. Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 147. – С. 53.

№ 151. с. Сагунівка. Черкаський р-н. У 1998 р. виявлено двуденарій литовський Сигізмунда II Августа (1549-1572) 1570 р.

Джерела: Шостопал А. В. *Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 150. – С. 53.*

№ 152. с. Чехівка. Чорнобаївський р-н. У 04.2005 р. на Дніпрі знайдено литовський напівгрош Сигізмунда II Августа (1549-1572) 1561 р. та трояк Сигізмунда III (1587-1632) 1592 р., карбований в м. Мальборк.

Джерела: Шостопал А. В. *Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 151. – С. 53.*

№ 153. с. Суботів. Чигиринський р-н. У 2002 р. виявлено напівгрош литовський, б/д, Королівства Польща часу правління Олександра I Ягеллончика (1501-1506).

Джерела: Шостопал А. В. *Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 141. – С. 53.*

№ 154. с. Леськи. Черкаський р-н. У 04. 2006 р. виявлено напівгрош коронний 1507 р. Польщі Сигізмунда I (1506-1548).

Джерела: Шостопал А. В. *Скарби Черкащини / А. В. Шостопал. – Черкаси, 2007. – № 142. – С. 53.*

Додаток Б

Таблиця 1. Топографія розміщення скарбів монет XVI ст. на території Поділля

№ п/п	Область	Скарби XVI ст.
1	Вінницька	17
2	Хмельницька	25
3	Тернопільська	3
4	Черкаська	9
Всього	4 області	54

Таблиця 2. Географія розміщення скарбів XVI у містах та селах Поділля

№ п/п	Область	Всього скарбів М/С	Місто XVI ст.	Село XVI ст.
1	Вінницька	М 6 С 11	6	11
2	Хмельницька	М 9 С 17	9	17
3	Тернопільська	М 1 С 2	1	2
4	Черкаська	М 0 С 9	0	9
	Всього:	55 М 19,4% С 80,6%	16	39

Таблиця 3. Частка польських монет у скарбах Поділля другої половини XIV- XVI ст.

№ п/п	Область	Кі-ть Скарб XVI ст	Всього скарбів	К-ть скарбів Польщі	Всього скарбів у %
1	Вінницька	17/11	49	28	32,2%
2	Хмельницька	25/21	56	39	36,2%
3	Тернопільська	3/2	15	13	9,4%
4	Черкаська	9/7	32	9	22,1%
	Всього скарбів/в т.ч. з польс. монетами	54/41	154	89	100%
	У % польських монет у скарбах	75,9% польс.		57,79% польс.	

Таблиця 4. Монетні скарби Поділля XVI ст. за державною приналежністю

№ п/п	Назва держави	Скарби XVI ст.	Місце держави
1.	Річ Посполита	8 (14,81%)	V
2.	Прибалтійські володіння Швеції	1 (1,85%)	XI
3.	Священна Римська імперія	16 (27,77%)	III
4.	Пруссія під владою Польщі	13 (22,22%)	IV
5.	Бранденбурзько-Пруське курфюршество	2 (3,7%)	X
6.	Велике князівство Литовське	25 (44,44%)	II
7.	Польща	31 (55,55%)	I
8.	Угорщина	6 (11,11%)	VI
9.	Чехія	4 (7,40 %)	VIII
10.	Московське царство	1 (1,85%)	XI
11.	Тевтонський орден	5 (9,25%)	VII
12.	Кримське ханство	5 (7,40 %)	VII
13.	Османська імперія	3 (5,55%)	IX
14.	Золота Орда	1	XI
15.	Молдавія	1	XI
16.	Лівонський орден	1 (1,85%)	XI
	Всього скарбів	55	

Ілюстрації європейських срібних монет XVI ст. з скарбів Поділля

			
Польське королівство, Ян Ольбрахт (1492-1501), півгріш польський б.д.	Вага 1 г, діаметр – 19 мм. М. Тиврів Вінницької області, 2008 р.	Велике князівство Литовське, Сигізмунд II Август (1548-1572), півкопек (30 грошів) 1564 р.	Вінницька область, 2017 р.
			
Польща, Сигізмунд I Старий (1506-1548), гріш 1527 р.	С. Івча Літинський р-н Вінницької області, 1976 р.	Річ Посполита, Сигізмунд III (1587-1632), шостак 1596	Оратівський р-н Вінницької області, 1999 р.
			
ВКЛ, Сигізмунд II Август (1548-1576), півгріш 1560 р.	М. Бар Вінницької області, 2005 р.	Велике князівство Литовське, Сигізмунд I Старий (1506-1548), гріш 1535 р.	М. Вінниця, 2005 р.

Додаток В. Топографія знахідок скарбів монет XVI ст. на теренах Поділля

